

ที่มาของวรรณคดีล้านนาเรื่องปทุมสงกา

ประคอง นิมมานเหมินท์*

บทคัดย่อ

วรรณคดีเรื่องปทุมสงกาเป็นวรรณคดีล้านนาที่น่าสนใจทั้งในด้านลักษณะคำประพันธ์ และศิลปะการใช้ภาษา มีเนื้อหาที่แตกต่างไปจากวรรณคดีนันทนเรื่องอื่น ๆ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกับอสาสังกชาต ซึ่งเป็นอรรถกถาชาตกบ้าง เช่น ขอพระเอกและนางเอกไม่ตรงกันทีเดียว เรื่องปทุมสงกาชาตส่วนต้นเรื่องซึ่งกล่าวถึงสาเหตุที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเล่าเรื่อง และมีส่วนที่ไม่ปรากฏในอสาสังกชาต คือการพรรณนาองค์ใจที่เรไรอันเป็นทุกข์ของพระเอก การพรรณนาความทำนองนिरาศและการยกอทาหารณ์จากเรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้า แต่โครงเรื่อง แก่นของเรื่อง และรายละเอียดที่สำคัญเหมือนกันทุกประการ จนกล่าวได้ว่าวรรณคดีเรื่องปทุมสงกาน่าจะมีที่มาจากอสาสังกชาตแน่นอน

วรรณคดีล้านนาเรื่องปทุมสงกาเป็นวรรณคดีที่น่าสนใจศึกษาเรื่องหนึ่ง ทั้งในด้านลักษณะคำประพันธ์ ศิลปะการใช้ภาษา และที่มาของเรื่อง วรรณคดีเรื่องนี้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาไทย กลางเป็นครั้งแรกในหนังสือชื่อ *ราชสัมภารากาการลิขิต* อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมขาว เกษมศรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตามคำนำแจ้งว่า พระยาราชสัมภารากาการได้มาจากเชียงใหม่ ฉบับที่พิมพ์ครั้งแรกการปริวรรตบางตอนยังคลาดเคลื่อน เช่นคำว่า พักตร์ ในโคลงบทที่ ๑๓ ปริวรรตเป็น ตัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะตัว พ และ ต ในอักษรล้านนามีลักษณะใกล้เคียงกัน ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๙ นายสิงหะ วรรณสัย ได้นำวรรณคดีเรื่องนี้มาปริวรรตใหม่ และพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ *ปริทัศน์วรรณคดีล้านนาไทย* นายสิงหะ ได้ชี้แจงว่า ต้นฉบับยืมมาจากนายสงวน โชติสุขรัตน์ จารกัณฑ์

* ประคอง นิมมานเหมินท์ อ.บ., อ.ม. ภาษาไทย (จุฬาฯ), พ.ม. (กระทรวงศึกษาธิการ)
M.S. in Ed. (Mankatr State)

โคลงเรื่องอุสาবারต

บัวจันทร์เมียมิ่งท้าว	นรินทร์ แลพ้อ
บัวแบ่งขุนแสนจอมอว	เจืองเจ้า
กินเมืองปราบสงคราม	ทุกเทศ พระเอย
มีฤทธิ์แก่กล้า	ชู้คน

โคลงเรื่องอมรา

ธิดาดวงดอกไม้	ไบบาน
เป็นลูกหญิงเดียวคราญ	เจตเนอ
ทรงสุขเลิศศราญ	คุย้ง ยิงเหย่
สุดที่แดนใต้ฟ้า	เลิศล้ำธานี

โคลงเรื่องปทุมสังกา

ราชาชมชื่นย้าว	เปรมปรีดี
อรรอ่อนจงปรานี	บอกท้าว
เมื่อทูลกราบถวาย	บักบอก บทแล
ศรีอนงค์น้องน้าว	ชื่อชั้นสังกา

ในการตีพิมพ์ในหนังสือราชสัมพันธ์การลิขิต ได้มีการแยกสองคำสุดท้ายในบาทที่ ๔ ให้ห่างออกไปเป็นสร้อยโคลง อาจเป็นเพราะเห็นว่าคำที่ ๔ และ ๕ ในบาทที่ ๔ เป็นโทคู่ ทำให้เข้าใจว่าเป็นโคลงคั่น ที่จริงเป็นลักษณะที่ปรากฏในโคลงสี่สุภาพส่วนใหญ่ของล้านนา

นอกจากมีสัมผัสครบสามตำแหน่งแล้ว โคลงในเรื่องปทุมสังกายังมีการเล่นคำ เล่นสัมผัสอักษรอยู่หลายแห่ง ที่สำคัญคือมีกลบทหลายแบบแทรกอยู่ด้วย เช่น ขึ้นต้นบาทด้วยคำที่มากในบาทก่อน ดังนี้

องค์เดียวเจียรจากฉ้อ	ลง ดูโลกเอย
ดู จากธานี จุ	จาก ฟ้า
จาก เจียรสร้างคุ	ทิพราช ลง คา
ลง เกิดกลางห้องหล้า	แหล่งหล้าดวงเดียว

ซ้ำ ๒ คำและแจ้งไว้ว่าเป็นกลบทเก็บบาท เช่น

โหมพระเจ้าชูชุน	ชมอร อ่อน รา
อรอ่อน สายสมร	ขอดขวน
ขอดขวน ผากเพื่อนกร	กลมกล่อม นุชเอย
กลมมุนุช เนื้อฟ้านัน	เผียดผันขวนเดียว

ใช้คำซ้ำหน้าแต่ละบาท เช่น

ตาตา ชมโชคชู	ไชยไชย เซ่นขอ
ชื่นชื่น เขยใจใจ	สว่างสว่าง
ศรีศรี คำใครใคร	เสมอแม่ เดียวแม่
จากจาก เขียมช้อยช้อย	เซ่นจ้อนพะงางาม

ใช้อักษรและสระเดียวกัน แต่เปลี่ยนวรรณยุกต์ และเรียกว่ากลบทสายไหม เช่น

ฟังเขาขันแซก ตู	ไป ตู เกิดแม่
ยongเหี้ยยบปลายคอย พู	จิม พู
เขาทองเท่าทุก กู	หา กู รนเอย
เหมือนพี่พคช้อยชู	เมื่อนั้นเมินราม

เนื้อหาของโคลงเรื่องปทุมสังกานับว่าแปลกไปจากวรรณคดีนิทานล้านนาเรื่องอื่น ๆ ซึ่งส่วนมากมักแสดงถึงความเก่งกล้าสามารถหรือคุณธรรมของพระเอก ซึ่งเป็นกษัตริย์และเป็นพระโพธิสัตว์วรรณะคิเรื่อนั้นเนื้อเรื่องย่อดังนี้ ฤๅษีองค์หนึ่งจำศีลภาวนาอยู่ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่งตื่นเข้าไปล้างหน้าชำระร่างกายที่สระน้ำ สังเกตเห็นดอกบัวดอกหนึ่งชูเด่นสวยงาม แต่ไม่บานเหมือนดอกอื่น ๆ เกิดความสงสัยว่าเหตุใดจึงไม่บาน จึงลุล่วงไปแยกกลีบดู ก็พบเด็กหญิงคนหนึ่งนอนอยู่ในดอกบัวดอกนั้น ฤๅษีได้นำมาเลี้ยงไว้ โดยเหตุที่เกิดความสงสัยในตอนแรกก่อนเห็นนาง ฤๅษีจึงตั้งชื่อนางว่า สังกา เมื่อโตขึ้นพระอินทร์ก็ไ้มาสร้างปราสาทให้นางอยู่ บังเอิญพรานป่าผู้หนึ่งมาเห็นนางเข้า จึงไปทูลเรื่องราวต่อกษัตริย์เมืองกาสิ พร้อมทั้งพรรณนาความงามของนางให้ฟังด้วย พระเจ้ากาสิได้ฟังก็ชื่นชมอยากจะได้เห็นนาง ยกไพร่พลเข้าไปในป่า เมื่อได้เห็นก็พอใจรักใคร่ได้เข้าเฝ้าฤๅษีเพื่อขอนางไปเป็นมเหสี ฤๅษีตอบว่าจะยกนางให้ ก็ต่อเมื่อพระเจ้ากาสิบอกชื่อนาง

ได้ถูกต้อง พระเจ้ากาสีได้ประชุมเสนาอำมาตย์ให้ช่วยกันเสนาขอชื่อ แต่เมื่อเสนาออกไปถวายก็ปฏิเสธว่าไม่ใช่ชื่อของนาง พระเจ้ากาสีจึงต้องจากไปค้นหาชื่อของนางต่อไป เวลาผ่านไป ๑ ปี ก็ไม่สามารถจะหาได้ จนเกินความท้อแท้ใจก็จึงกลับไปบ้านเมือง นางสังกาได้เยี่ยมหน้าต่างลงมาปลอบให้อดทน และได้เล่าเรื่องเวทากับเถาว์ลัยอาสาวดีในสวรรค์ให้ฟัง เถาว์ลัยอาสาวดีนั้นฟังก็จึงจะมีผลสักครั้งหนึ่ง แต่เทพบุตรทั้งหลายก็ยังอดทนรอคอยกันได้ พระเจ้ากาสีจึงต้องจากไปค้นหาชื่อของนางอีก เวลาผ่านไปอีก ๑ ปี ก็ไม่สามารถจะค้นหาชื่อของนางได้ ก็เกิดความท้อถอยขอลานางกลับบ้านเมืองอีก คราวนี้นางสังกาได้ปลอบประโลมให้กำลังใจ โดยยกเอาเรื่องความสมปรารถนาของนกกระยางมาเป็นอุทาหรณ์ เรื่องที่นางเล่ามีว่า นกกระยางตัวหนึ่งกินปลาในสระบัวเสร็จแล้วก็บินไปจับยอกเขา ซึ่งเป็นที่ที่น่านรรมย์มาก วันรุ่งขึ้นนกกระยางจึงคิดว่าถ้าตนไม่ต้องลงไปทีสระ แต่สามารถจะมีปลากินบนยอกเขาได้ ก็จะไม่เหนื่อย บังเอิญวันนั้นพระอินทร์รบชนะอสูร จำฟังว่าตนเองประสบความสำเร็จแล้ว อยากช่วยให้ผู้อื่นได้สมปรารถนาบ้าง ทราบถึงความต้องการของนกกระยางเข้า จึงบันดาลให้แม่น้ำไหลบ่าไปสู่ออกเขานกกระยางสามารถตีน้ำและกินปลาได้ทั้งปรารถนา พระเจ้ากาสีได้ฟังก็มีความกังวลใจ ลานางออกเดินทางเพื่อค้นหาชื่อของนางอีก ได้ไต่ถามสิ่งต่าง ๆ ถึงชื่อนาง แต่ก็ไม่สามารถแจ้งชื่อนางแก่ฤาษีได้ ทหารที่ติดตามมาล้มตายไปเป็นจำนวนมาก พระเจ้ากาสีจึงคิดจะยอมแพ้ ลานางกลับบ้านกลับเมือง ได้ต่อว่านางว่าเป็นต้นเหตุให้พระองค์เดือดร้อน ต้องสูญเสียไพร่พล และเป็นที่น่าสงสัยว่าพระองค์จะต้องเอาชีวิตมาทิ้งเสียในป่านี้แน่ ควรจะกลับไปเสวยสุขในบ้านเมืองจะดีกว่า เมื่อพระเจ้ากาสีกล่าวจบ นางสังกาก็ตอบว่า ที่พระองค์กล่าวมานั้นแหละคือชื่อของนาง พระเจ้ากาสีก็คิดขึ้นได้ว่า นางน่าจะชื่อว่าสังกา มีความหมายว่าสงสัย รีบแจ้งชื่อนางแก่ฤาษี ฤาษีเห็นว่าทั้งสองคงจะร่วมสร้างกุศลด้วยกันมา จึงยกนางให้ พระเจ้ากาสีได้พานางสังกากลับบ้านเมือง อภิเษกสมรสและแต่งตั้งให้นางเป็นมเหสี ตอนท้ายเรื่องผู้แต่งได้ชี้แจงว่าฤาษีนั้นคือ พระพุทธเจ้าในพระชาตินี้เอง

วรรณคดีเรื่องนี้มีแนวคิดสำคัญอยู่ที่การตั้งความหวังและความพยายามเพื่อให้สมหวัง ถ้าพิจารณาในแง่เหตุผล การที่ฤาษีไม่ยอมยกนางเอกให้พระเจ้ากาสีง่าย ๆ แสดงถึงความรักความห่วงใยที่ฤาษีมีต่อนางสังกา การยืนยันให้พระเจ้ากาสีหาชื่อนางให้ได้ เท่ากับเป็นการยืดเวลาให้หนุ่มสาวได้รู้จักกันให้ดีขึ้น จนเมื่อเวลาผ่านไปถึง ๓ ปี พระเจ้ากาสีทราบชื่อนางและขอรับนางไปเป็นมเหสี ฤาษีจึงยกนางให้ วรรณคดีเรื่องนี้มีเนื้อหาแปลกไปจากวรรณคดีนิทานเรื่องอื่นของล้านนาดังกล่าวนั้นแล้ว ที่น่าคิดก็คือวรรณคดีเรื่องนี้มีที่มาจากไหน

ปกติวรรณคดีล้วนมีที่มาจากที่ต่าง ๆ เช่น จากชาดก จากเรื่องที่เกิดขึ้นจริง จากจินตนาการของผู้แต่ง และจากนิทานพื้นบ้าน โดยเหตุที่ตอนท้ายของเรื่องนี้ มีการชี้แจงว่าฤๅษีนั้นคือพระพุทธเจ้าในพระชาตินี้ เรื่องนี้จึงอาจมีที่มาจากชาดกเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อตรวจดูนิบาตชาดกแล้วพบว่า ในฉกนิบาตมีชาดกเรื่องหนึ่ง คือ อาสังกชาดก เป็นชาดกว่าด้วยความหวังแต่มีเนื้อความไม่เป็นเรื่องราว เป็นคาถามีใจความดังนี้

เถาว์ลัยชื้อว่าอาสาดี เกิดในสวนจิตรลดา เถาว์ลัยอาสาดีนั้น นับได้
๑,๐๐๐ ปี จึงเกิดผลสักครั้งหนึ่ง

เมื่อผลมีอยู่ห่างไกลถึงเพียงนั้น พวกเทวดาก็ยังหมั่นเข้าไปดูเถาว์ลัยนั้น
เสมอ ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์ทรงหวังไว้เถิด ความหวังย่อมมีผล
เป็นความสุข นกยังหวังสำเร็จได้ เมื่อผลอยู่ห่างไกลถึงเพียงนั้น ความ
หวังของนกก็ยังสำเร็จได้ ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์ทรงหวังไว้เถิด
ความหวังมีผลเป็นความสุข เจ้ายังให้เราเฝ้าบอิมด้วยถ้อยคำ แต่ไม่ยั้งเรา
ให้เฝ้าบอิมไปด้วยการกระทำ เปรียบเหมือนดอกหงอนไก่ มีแต่สีไม่มีกลิ่น
จะนั้น

บุคคลทำสิ่งใด ฟังพูดถึงสิ่งนั้น ไม่ฟังทำสิ่งใด ไม่ฟังกล่าวถึงสิ่งนั้น
บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนคนดีแต่พูด แต่ไม่ทำ

เมื่อเราจะอยู่ในที่อื่นก็ออกไป พลนิกายของเราก็ร่อยหรอลงไป ทั้งเสบียง
อาหารก็จะไม่มี เราจึงถึงชีวิตของตนเองจะไม่ยั่งยืน มิฉะนั้น เรา
ขอลาไปเดี๋ยวนี้ ข้าแต่พระราชาผู้ประเสริฐ พระคำรัสที่พระองค์ตรัส
แลเป็นชื่อของหม่อมฉัน ขอพระองค์เสด็จไปตรัสบอกชื่อของหม่อมฉัน
กับบิดาเถิด

แม้ว่าข้อความที่เป็นคาถานี้ จะตรงกับคำพูดที่นางสังกาทับพระเจ้ากาสีโต้ตอบกัน ในโคลงเรื่องปฐมสังกาทะไรก็ตาม เราก็ยังไม่อาจกล่าวได้ว่า เรื่องปฐมสังกาทะไรก็ตามที่มาจากนิบาตชาดกโดยตรง แต่อย่างน้อยก็แสดงว่าน่าจะเป็นเรื่องเดียวกัน และเมื่อตรวจสอบดูอาสังกชาดกในอรรถกถาชาดก ก็พบว่าเนื้อเรื่องตรงกับเรื่องปฐมสังกาทะไรก็ตามแทบตลอด เมื่อเทียบรายละเอียดแล้วพบว่า โคลงปฐมสังกาทะไรก็ตามที่คิดแยกออกไปเพียงเล็กน้อย ดังนี้

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง ขุททกนิกาย ฉกนิบาต หน้า ๑๕๖-๑๕๗

^๒ พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ศ.อ.ส. เล่ม ๘ อรรถกถา บัญญัตินิบาต-ฉกนิบาต หน้า ๑๗๓-๑๗๔

๑. การตัดบางส่วนออกไป ส่วนที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกและไม่ปรากฏในโคลงเรื่องปฐมสังกา คือ ส่วนต้นเรื่อง ตามอรรถกถาชาดกสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องนี้ขึ้น ก็เพราะภิกษุรูปหนึ่งอาลัยอาวรณ์ถึงภรรยา จนถึงกับคิดจะสึก พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนสติว่าหญิงผู้เป็นภรรยาจะนำความเสียหายมาให้ ดังที่เคยทำมาแล้วในอดีต เพราะหญิงผู้ทำให้ภิกษุรูปนี้ละทิ้งจตุรงคเสนา ไปรับทุกข์หนักอยู่ในป่าหิมพานต์ถึง ๓ ปี แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาเล่าให้ฟัง การที่ผู้แต่งโคลงปฐมสังกาคัดส่วนต้นเรื่องออกเช่นนี้ ก็เพื่อนำผู้อ่านเข้าสู่เรื่องที่นำเสนอใจโดยรวดเร็วขึ้น วรรณคดีล้านนาที่มีที่มาจากอรรถกถาชาดกอีกหลายเรื่องก็มักตัดส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุออกเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ในตอนท้ายก็มีการชี้แจงทำนองประชุมชาดก ว่าภิกษุในเรื่อง คือพระพุทธเจ้าในพระชาตินี้ ไม่กล่าวถึงพระเจ้ากาสิและนางสังกาว่ามาเกิดเป็นผู้ใด

๒. การเพิ่มเนื้อความบางตอน เนื้อความที่เพิ่มขึ้นในเรื่องปฐมสังกา โดยมากเป็นการพรรณนาความเร่าร้อนในใจของพระเอก ซึ่งมีความรักแต่มีอุปสรรค ต้องการผู้ช่วยเหลือผู้แต่งได้แทรกความทำนองนิราศเข้าไปหลายตอน ให้พระเอกคร่ำครวญไต่ถามชื่อนางเอกจากธรรมชาติมีลม ฝน ต้นไม้ นก จิ้งหรีด เรไร เป็นต้น นอกจากนี้ยังขอความช่วยเหลือจากเทพเจ้าต่าง ๆ ด้วย เมื่อไม่สมหวังก็ตัดพ้อต่อว่าเทพเจ้าอย่างน่าเห็นใจ น่าสังเกตว่าโคลงที่มีเนื้อความตัดพ้อเทพเจ้าต่าง ๆ นี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับโคลงของกวีโบราณ และโคลงในนิราศนรินทร์บางบท จนอดคิดไม่ได้ว่า น่าจะมีการหยิบยืมแนวความคิดกันในสมัยใดสมัยหนึ่ง ซึ่งจะต้องศึกษาโดยละเอียดต่อไป โคลงที่มีใจความคล้ายคลึงกันมีดังนี้

โคลงปฐมสังกาบทที่ ๑๓๔ และ ๑๓๕

พันตจรรำรุ	เรียมรณี	หนึ่งรา
เอาชะแสรทีก	หลังหล้า	
ความสینهแม่มาจิก	ใจเงิน สันหนี่	
ร้อนโศกเรียมตวยข้า	ผิผ้ายผานี่	(ผานี่ = ปรานี่)
บพิตรส่องเนตรเจ้า	จอมเมรุ	
สังวียลดินแดน	แหล่งหล้า	
ธาดาเต้าเตเปน	สนุกอยู่ ฤาหนั้น	
มีมียลทุกข้า	คลาดเกล้าสุลาไถ	

โคลงกวีโบราณ

สีหน้าบ้ายหน้า	ดูคิน
ตรีเนตรลืมแลถวิล	แหล่งหล้า
นารายณ์บรรทมสินธุ์	นาคต้น
สองโคกสามเจ้าฟ้า	บ่เอ้ออาทร ^๒

โคลงนิราศนรินทร์

พันเนตรภูวนาทตั้ง	ตาระวัง ไคฮา
พักตร์สีแปดโสดฟุ้ง	อัน ^๕ ออ
กฤษณนิทรเลอหลัง	นาคหลับ ฤพ่อ
สองวิโยคร่ำ ^๕	เทพท้าวทำเมิน ^๖

ส่วนที่ผู้แต่งเพิ่มเติมเข้าไปอีกตอนหนึ่งคือการยกอุทาหรณ์จากเรื่องของพระพุทธเจ้า ในโคลงเรื่อง ปฐมสังกาทอนนางสังกาปลอบใจและให้กำลังใจแก่พระยากาสี นอกจากนี้จะยกเอาเรื่องเทวดากับผล เถาว์ลัยอาสาชวตี และเรื่องนกกระยางกินปลาบยอคเขามาเป็นตัวอย่างแล้ว ยังได้ยกเรื่องที่สำคัญ คือเรื่องพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงบำเพ็ญบารมีจนได้บรรลุอรหันต์ผลและเสด็จดับขันธในที่สุดมาเป็น ตัวอย่างด้วย นางสังกากล่าวกับพระยากาสีว่าดังนี้

สรรเพชญนิพพานปอง	ยังลาก ลุเอย
ดูเยื้องพระเจ้าหล้า	โลกทันทิพเรียม

ส่วนที่เพิ่มเติมเข้าไปส่วนแรก ได้แก่ การพรรณนาความรักความเร่าร้อนในใจของพระเอก ถ้อยคำ ที่พระเอกว่าพึงรำพันขอความช่วยเหลือจากธรรมชาติ และเทพเจ้า เป็นส่วนที่ผู้แต่งมีโอกาสนำ ความสามารถในการเลือกสรรคำ ที่ตีเด่นทางเสียงและความหมาย ให้ภาพให้ความรู้สึกได้เต็มที่ การเพิ่มเติมนี้มีส่วนทำให้งานเขียนชิ้นหนึ่งงดงาม มีศิลปะ และมีรสชาติสมกับเป็นวรรณคดี ส่วน เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่เพิ่มเติมเข้ามา ก็นับว่าเป็นส่วนเพิ่มที่ไม่ขัดเขิน เพราะกว่าจะทรง บรรลุอรหันต์ผลและเสด็จปรินิพพาน พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญเพียรมาหลายร้อยหลายพัน พระชาติจึงเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ที่เพียรพยายามให้ความหวังสำเร็จผล

^๒ พ.ณ. ประมวลมารค, ตรวจสอบและชำระใหม่ นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลีกย่อย หน้า ๑๖๗

^๖ เล่มเดียวกัน หน้า ๒๓๓

๓. การเปลี่ยนแปลง เท่าที่พบมีเพียงเล็กน้อย ได้แก้ไขชื่อของพระเอกและนางเอก ใน อรรถกถาชาดกแล้วว่า ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์อุบัติในหมู่บ้านช็อกาสิกคาม ภายหลังได้บวชเป็น ฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ พระเอกของเรื่องเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัต ครอง เมืองพาราณสี ในโคลงปทุมสังกาก็ได้ให้ชื่อพระเอก กล่าวแต่เพียงว่าเป็นกษัตริย์แห่งกาสิ ถ้า คุยเฟื่อง ๆ ชวนให้เข้าใจว่าผู้แต่งสับสน นำเอาชื่อหมู่บ้านมาเป็นชื่อเมือง แต่เมื่อพิจารณาให้ ละเอียดแล้ว ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งกระทำโดยขาดความรู้ เพราะคำว่ากาสิ นอกจากจะเป็น ชื่อหมู่บ้านแล้ว ยังเป็นชื่อแคว้นสำคัญในสมัยโบราณแคว้นหนึ่ง เมืองหลวงของแคว้นนี้คือเมือง พาราณสีนั่นเอง ส่วนชื่อของนางเอกนั้น ในอรรถกถาชาดกชื่อว่านางอัสังกา ในโคลงปทุมสังก าชื่อนางเอกสั้นกว่าเดิมไป ๑ พยางค์ เหลือเพียง สังกา อย่างไรก็ตาม การตัดอุปสรรค อา ออกนี้ ไม่ได้ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยนแปลงไป เพราะในภาษาบาลีคำว่า อัสังกา และสังกา มีความหมายว่า ความสงสัย เช่นเดียวกัน ที่กวีผู้แต่งโคลงปทุมสังกาเลือกใช้ชื่อนางเอกว่า สังกา เห็น จะเป็นเพราะไทยเรารับคำว่าสังกามาใช้มากกว่าคำว่าอัสังกาอยู่แล้ว ในภาษาไทยกลางมักใช้ว่า สังกา แต่ในภาษาถิ่นเหนือนิยมใช้ว่า สังกา

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า เนื้อความในโคลงเรื่องปทุมสังกา มีความแตกต่างจาก อัสังกาชาดกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่โครงเรื่องแก่นของเรื่องและรายละเอียดที่สำคัญ เหมือนกัน ทุกประการ จนน่าจะยืนยันได้ว่า โคลงเรื่องปทุมสังกามีที่มาจากอรรถกถาชาดกเรื่องอัสังกาชาดก แน่แน่นอน นอกจากจะเป็นที่มาของวรรณคดีล้านนาเรื่องนี้แล้วอัสังกาชาดกยังมีอิทธิพลต่อวรรณคดี ล้านนาหลายเรื่อง โดยให้แนวคิดเกี่ยวกับนางเอกอยู่ในคอกบัวและฤาษีนำไปเลี้ยง เช่น กำเนิด ของนางเอกในโสณันทชาดกและวรรณุชชาดกในปัญญาสาชดกกำเนิดของนางบัวคำในเรื่องเจ้าสุวัตรกับ นางบัวคำ ตลอดจนชีวิตตอนปฐมวัยของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับล้านนา ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เกิด ในคอกบัวแต่ก็ถูกจับใส่โกฏทองลอยน้ำ แล้วฤาษีพบเข้าขณะไปสรงน้ำและนำไปเลี้ยง ก็น่าจะได้ ความคิดจากกำเนิดของนางอัสังกาในอัสังกาชาดกนี่เอง^๓

^๑ Malalasekera *Dictionary of Pali Proper Names* vol. I pp.592-594

^๒ T.W. Rhys Davids and William Stede *Pali-English Dictionary* The Pali Text Society 1972 p. 113 and p. 662

^๓ ดู สังฆะ วรรณสัย, ผู้ปริวรรต, หรรมาน เอกสารอัสังกา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๒๑ หน้า ๓-๔

^๔ ในวรรณคดีสันสกฤตกล่าวถึงสตรีกับคอกบัวอยู่บ้าง แต่มักเป็นเรื่องย่นบนคอกบัวหรือเวลาเดิน มีคอกบัว รองรับ เช่น เรื่องของพระลักษมี และเรื่องนางปทุมาวดีในคัมภีร์มหาวัสตฺ คู

The Mahavastu, translated from the Buddhist Sanskrit by J.J.Jones, Vol. III pp. 148-165

Origin of Pathumsanka in Lanna Literature

by Prakong Nimmanahaeminda

Abstract :

Pathumsanka, a work in Lanna Literature, is interesting both as a piece of poetry and as a work that shows language mastery. It differs from Asanka Jataka in some aspects, for example, the difference in the hero's and heroine's names; the absence of Lord Buddha's reason for having told the story. Despite these differences, the author believes that Pathumsanka is definitely derived from Asanka Jataka.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย